

ПРОЕКТНА ДОКТРИНА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: У КООРДИНАТАХ САМОЗДІЙСНОВАНИХ ПРОРОЦТВ

КУШНІР Л. Л.

УДК 338.24.01

Кушнір Л. Л. Проектна доктрина розвитку економіки: у координатах самоздійснюваних пророцтв

У статті проаналізовано зміст і вплив науково-технічного прогресу, ресурсного дефіциту та екологічної кризи в аспекті проектного підходу до формування сучасної економічної системи. Розглянуто наукові підходи до їх тлумачення як наукових категорій і як сучасних факторів соціально-економічного розвитку. Розкрито вплив досліджуваних факторів на світовий економічний розвиток та систему національного господарства. Аргументується значення науково-технічного прогресу як інструмента екологізації виробництва. Обґрунтовується суперечливість його впливу на стан природного середовища, суспільства та господарства, показано проблеми господарської практики та екологічної безпеки, що виникають унаслідок його розгортання. НТП, ресурсний дефіцит і глобальна екологічна криза трактуються автором як самоздійснювані пророцтва, безпосередні результати попередньої проектної діяльності людства. У світлі їх впливу робиться висновок про сценарій сучасного розвитку цивілізації. Автор показує, що людство безповоротно увійшло в епоху самоздійснюваних пророцтв і нової соціальної реальності, в якій подальше економічне проектування можливе лише в координатах досліджуваних у статті факторів.

Ключові слова: проектна доктрина, науково-технічний прогрес, ресурсний дефіцит, екологічна криза, економічний розвиток.

Бібл.: 34.

Кушнір Леонід Леонідович – кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного центру економічних досліджень, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: llkushnir@mail.ru

УДК 338.24.01

Кушнір Л. Л. Проектная доктрина развития экономики: в координатах самореализующихся пророчеств

В статье проанализировано содержание и влияние научно-технического прогресса, ресурсного дефицита и экологического кризиса в аспекте проектного подхода к формированию современной экономической системы. Рассмотрены научные подходы к их толкованию как научных категорий и как современных факторов социально-экономического развития. Раскрыто влияние исследуемых факторов на мировое экономическое развитие и систему национального хозяйства. Аргументируется значение научно-технического прогресса как инструмента экологизации производства. Обосновывается противоречивость его влияния на состояние естественной среды, общества и хозяйства, показаны проблемы хозяйственной практики и экологической безопасности, возникающие вследствие его развертывания. НТП, ресурсный дефицит и глобальный экологический кризис трактуется автором как самореализующиеся пророчества, непосредственные результаты предыдущей проектной деятельности человечества. В свете их влияния делается вывод о сценарии современного развития цивилизации. Автор показывает, что человечество бесповоротно вошло в эпоху самореализующихся пророчеств и новой социальной реальности, в которой дальнейшее экономическое проектирование возможно только в координатах исследуемых в статье факторов.

Ключевые слова: проектная доктрина, научно-технический прогресс, ресурсный дефицит, экологический кризис, экономическое развитие.

Библ.: 34.

Кушнір Леонід Леонідович – кандидат економічних наук, доцент, ведучий научний співробітник науково-дослідного центру економічних досліджень, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: llkushnir@mail.ru

UDC 338.24.01

Kushnir L. L. Project Doctrine of Development of Economy: in Coordinates of Self-fulfilling Prophecies

The article analyses content and influence of the scientific and technical progress, resource deficit and ecological crisis in the aspect of project approach to formation of the modern economic system. It considers scientific approaches to their interpretation as scientific categories and as modern factors of socio-economic development. It reveals influence of the studied factors on the world economic development and the system of the national economy. It emphasises importance of the scientific and technical progress as a tool of ecologisation of production. It justifies contradictory nature of its influence on the state of natural environment, society and economy, shows problems of economic practice and ecological security, arising in the result of its deployment. Scientific and technical progress, resource deficit and global ecological crisis are interpreted as self-fulfilling prophecies and as direct results of previous project activity of the mankind. A conclusion is made under their influence with respect to a scenario of development of the civilisation. It shows that the mankind irrevocably entered the era of self-fulfilling prophecies and new social reality, in which further economic planning is possible only in coordinates of the factors studied in the article.

Key words: project doctrine, scientific and technical progress, resource deficit, ecological crisis, economic development.

Bibl.: 34.

Kushnir Leonid L. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Research Center for Economic Research, Poltava University of Economics and Trade (vul. Kovalyua, 3, Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: llkushnir@mail.ru

Одна з хвороб теперішнього часу, й особливо молодого покоління, полягає в тому, що завдяки технічному прогресу і соціальній організації нові люди вступають у життя, будучи занадто вивченими у величезній кількості речей.

Х. Ортега-і-Гассет

Людській природі властиве проектне мислення. Воно спонукає до пошуку найефективніших методів організації суспільства, оптимізації господарства та середовища існування. Починаючи з Платона й Аристотеля, чимало геніальних умів намагалися (користуючись сучасною термінологією) проектувати різні аспекти розвитку суспільства, пов'язуючи їх переваж-

но з удосконаленням системи державного управління. У загальному уявлялося, що результатом проектування суспільства стане ідеальна держава, заснована на принципах демократичного устрою, стабільного розвитку та гармонії з природою.

Богословське бачення майбутнього, зведене на ідеї духовної єдності людини з Творцем, було запропоновано засновниками й адептами світових релігій. Однак і їм не вдалося надійно оволодіти методологією проектування майбутнього. Хоча, скажімо, Європа Середніх віків цілком справедливо може служити прикладом вдалого теологічного проекту, що проіснував не одне століття.

Починаючи з ХХ-го ст. формується, виражаючись психологічним терміном, «колективний архетип» майбутнього, який сам по собі здатний впливати на перспективи розвитку. Після його поширення в суспільстві запускається так званий механізм самоздійснюваного пророцтва (англ. *self-fulfilling prophecy*), що має вагомий вплив на реалізацію стратегічних цілей соціальної системи [1]. Прикладами самоздійснюваних пророцтв є, приміром, проникнення в глибини Світового океану, дослідження космосу, використання атомної енергії, генна інженерія, інформатизація всіх сфер суспільного життя та інші результати проектної діяльності людського інтелекту, відомі під загальною назвою «науково-технічний прогрес» (НТП).

Ще донедавна трактування НТП як провідного засобу підкорення природи, генерального орієнтира розвитку суспільства, найвагомішого фактора вдосконалення господарства практично не викликало сумнівів. Різним аспектам наукового передбачення і проектування напрямів трансформації цих складних систем під впливом НТП присвячено праці Д. Белла, М. Бердяєва, І. Валлерстайна, В. Вернадського, Б. Коммонера, Д. Медоуз, М. Мойсеева, М. Реймерса, Е. Тоффлера, Г. Уеллса, Дж. Форрестера, К. Ціолковського. Однак нині такий підхід до трактування ролі НТП і результатів його розгортання вже не можна вважати цілком конструктивним, що особливо яскраво ілюструють проблеми в галузі господарської практики та екологічної безпеки. На реаліях сьогодення чимдалі вагомніше позначається вплив негативних результатів попередньої проектної діяльності людства – ресурсного дефіциту та екологічної кризи. Разом із НТП ці два фактори впливу утворюють своєрідну систему координат розвитку економіки майбутнього, систему, яку з повним правом можна назвати «трикутником самоздійснюваних пророцтв».

Мета даної статті – проаналізувати зміст і вплив науково-технічного прогресу, ресурсного дефіциту та екологічної кризи в аспекті проектного підходу до формування сучасної економічної системи, розкрити дію цих факторів на світовий економічний розвиток і систему національного господарства.

З другої половини ХХ ст. провідну роль у відтворенні економічних систем різного рівня відіграє НТП. З огляду на критичні ресурсні обмеження подальшого розвитку сучасної цивілізації на нього покладаються великі надії. Однак до сучасного моменту сутність, пе-

реваги і наслідки науково-технічного прогресу трактується дослідниками досить неоднозначно.

У статті «Великої радянської енциклопедії» суспільний прогрес (лат. *progressus*) ототожнюється з поступальним розвитком, рухом суспільства вперед, його зміною на краще, більш передове і досконале, переходом від нижчого до вищого, від простого до складнішого [4, т. 34, с. 593]. Відповідно до означення, що наводиться на сторінках вітчизняної «Економічної енциклопедії», прогресом слід вважати «розвиток економічної системи, її окремих підсистем та елементів...» [12, т. 3, с. 109].

Що стосується змістового наповнення терміна «науково-технічний прогрес», то в науковій традиції східнослов'янських народів він зазвичай тлумачиться як «поступальний, органічно взаємопов'язаний розвиток науки і техніки, що зумовлює еволюційні та революційні зміни у межах технологічного способу виробництва...» [12, т. 2, с. 532], «виникнення передових досягнень науки, техніки і технології та їх впровадження у виробництво з метою підвищення його ефективності та якості вироблюваної продукції» [24, с. 225] або їх використання «...з метою підвищення ефективності та якості виробничих процесів, кращого задоволення потреби людей» [3, с. 433]. У працях із сучасної економічної теорії НТП ототожнюють з інноваційним процесом.

Термін «НТП» широко використовувався в економічній науці радянського періоду поряд із близьким до нього за значенням терміном «науково-технічна революція (НТР)». У західних наукових і навчальних виданнях уживанішими є близькі їм за змістовим наповненням терміни «технічний прогрес» і «наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР)». Як стверджується в перекладному виданні «Словника сучасної економіки Макміллана», технічний прогрес (англ. *technical progress*) – «центральний елемент економічного зростання, що дозволяє виробити більше продукції при незмінних кількостях праці і капіталу, використовуваних у виробничому процесі» [27, с. 543 – 544]. Найбільш відомими є класифікації технічного прогресу Р. Гаррода (1948 р.), Дж. Гікса (1963 р.), Р. Солоу (1960 р.). Відповідно до змісту статті у цьому ж словнику, наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки (англ. *research and development, R and D*) – «діяльність, спрямована на збільшення наукових і технічних знань та застосування цих знань для створення нових продуктів і засобів виробництва, а також удосконалювання існуючих продуктів і виробничих процесів» [27, с. 326].

Як впливає з аналізу вищенаведених означень, до числа безумовних переваг НТП належить його здатність генерувати імпульси економічного зростання завдяки переходу до суспільства знань, появі нових технологій та інноваційних рішень. Зокрема, лише в США внесок інноваційного складника у приріст ВВП збільшився з 31,0% у 1980-ті рр. до 34,6% на початку ХХІ ст.; в Японії відповідно з 30,6 до 42,3%; в Європі – з 45,5 до 50,0% [16]. Висока інноваційна активність забезпечує постійне розширення можливостей господарської діяльності, що на рівні систем національного господарства дозволяє послідовно збільшувати грошову пропо-

зицію та кредитувати людський, виробничий і природний потенціал без суттєвих інфляційних наслідків.

Така картина відтворення відображає економічний розвиток національних економік розвинених країн, які задають темп і траєкторію розвитку світового господарства та йменують себе постіндустріальним суспільством. Перебуваючи в авангарді науково-технічного прогресу і формуючи відтворювальні контури нових технологічних укладів, ці національні економіки відіграють роль своєрідних «локомотивів» глобального економічного розвитку, використовуючи водночас пов'язані з цим переваги. Національні економіки інших країн змушені імітувати досягнення світових лідерів або використовувати отримані ними результати, віддаючи натомість свої природні або трудові ресурси. Цей обмін має нееквівалентний характер – передові країни реалізують свою технологічну перевагу, нав'язуючи решті світу зручні і вигідні їм правила міжнародного економічного співробітництва та привласнюючи інтелектуальну ренту в глобальному масштабі [7]. Утім, під час кожної нової структурної кризи світової економіки, що супроводжує процес заміщення домінуючих технологічних укладів, відкриваються нові можливості економічного зростання для національних економік, що були раніше аутсайдерами.

По-різному сприймаються результати НТП серед населення різних за рівнем розвитку країн. Більш спокійні в екологічному відношенні громадяни економічно розвинених країн очікують від нього переважно революційних проривів у галузі енергозбереження, екологізації виробництва, поліпшення умов та тривалості життя. Але є підстави думати, що такі сподівання можуть виявитися марними, особливо з огляду на те, що швидкість науково-технічного прогресу вже нині на кілька порядків перевищує швидкість природних процесів у біосфері. На думку авторитетного російського економіста й еколога В. Данілова-Данільяна, головною загрозою тут є те, що «через швидкісні обмеження біосфера не може реагувати на інновації в людському господарстві утворенням нових біологічних видів, пристосованих до наслідків цих інновацій» [8, с. 479]. До того ж, НТП ніколи не покриє потреби всіх людей у споживанні енергії, продуктів харчування, води, екологічно прийнятних умов існування. Проте, слід очікувати, що збільшення витрат на усунення проявів екологічної кризи відволікатиме частину ресурсів капіталу, яка понизить інвестиції у виробництво, а значить, зменшуватиме промислове зростання й антропогенне навантаження.

Прямим наслідком економічної конкуренції та прискорення НТП стало загострення ресурсного дефіциту і глобальної екологічної кризи. Хоча ці явища, звісно, ніколи не були метою проектної діяльності людини, однак цілком справедливо можуть бути віднесені до категорії самоздійснюваних пророцтв. Нині НТП, дефіцит ресурсів та екологічна криза є чинниками розвитку економічних систем й уособленням факторів антропогенного руйнування природи. Людству залишається лише сподіватися на те, що НТП (якщо зберегти цю назву) здатний стати «...біосферо- й екологосумісним, змінити свою орієнтацію з речево-енергетичних

пріоритетів на інформаційні...» [29, с. 165] і тим самим врятувати природу, людство і матеріальну основу його існування – економічну систему, від катастрофи.

Упродовж багатьох тисяч років вплив людського суспільства на природне середовище був несуттєвим. Хоча про руйнівну дію господарської діяльності писали ще античні автори, зокрема, Платон [22, т. 3, с. 505 – 506], за оцінками Ю. Саушкіна, і рабовласницька, і феодальна епохи мало чим різнилися між собою за формами впливу суспільства на природу [26, с. 73]. Тому вперше наука звернула увагу на масштабні антропогенні зміни природних умов планети лише в другій половині XIX ст. в епоху становлення капіталістичних відносин [14, с. 9]. У XX ст. внаслідок потужного споживання практично всіх видів природних багатств – корисних копалини, землі для сільського господарства, лісу, морепродуктів, води, повітря, різко загострилася проблема їх дефіциту.

За даними, наведеними К. Дегтярьовим на сайті російського географічного товариства [9], при сучасних обсягах виробничого споживання людству вистачить розвіданих запасів вуглеводневого палива на декілька десятиліть, тобто ще на 1-2 покоління землян. При цьому під загрозою виснаження перебувають і відновлювані природні багатства, передусім біоресурси. Найбільш очевидні приклади – зменшення площ лісів та опустелювання. Площа вологих тропічних лісів Південно-Східної Азії, Західної і Центральної Африки та Південної Америки, або південного лісового поясу Землі, в 1960-ті рр. складала 1,6 млрд га, а до кінця 1980-х рр. зменшилася до 0,9 млрд га, тобто на 40%. У масштабі Землі це означає скорочення лісових масивів на 15%. Опустелювання, пов'язане з господарською діяльністю людини, торкнулося площі близько 1 млрд га, або 6-7% усієї площі земної суші [9]. Реальною загрозою стало забруднення водної і повітряної оболонки Землі, все більше зростає потреба в продуктах харчування й енергоносіях. І при цьому, як справедливо зазначає Дж. Сакс, «донині жодна країна не взяла на себе роль лідера і координатора, який узявся б за вирішення всіх вищевказаних проблем» [25].

Ще відносно недавно – у середині 1970-х рр. – ліквідація «ресурсних дефіцитів» (англ. *filling «resource gaps»*) трактувалась у західній економічній літературі як діяльність із розвитку ресурсної бази фірми, під нею розумілися інвестиції, спрямовувані на заміщення використаного капіталу [34]. Однак приблизно з цього ж часу на фоні невпинного зростання потреб суспільства у ресурсах та у зв'язку з появою провісників майбутньої глобальної екологічної кризи починають змінюватись наукові уявлення про невичерпність природних ресурсів, і категорія «ресурсний дефіцит» поступово «перекочує» до сфери макроекономічного аналізу. Сьогодні дефіцит тих чи інших видів ресурсів характерний для всіх без винятку систем національної економіки.

Слід думати, що на макрорівні поняттями балансу і дефіциту економічних ресурсів уперше стали оперувати меркантилісти, розуміючи під найважливішим національним ресурсом гроші [32, с. 62 – 70]. Міркуючи в категоріях сучасної науки, важливий внесок у розробку теорії балансу та ресурсного дефіциту суспільного

господарства здійснив фізіократ Ф. Кене у творі «Економічна таблиця» [15]. На початку ХХ ст. категорії «баланс» і «дефіцит», нерозривно пов'язані з поняттям руху грошово-матеріальних потоків, почали застосовуватися в аналізі ресурсів праці централізованої планово-адміністративної економіки, заслуга в чому належить нашому співвітчизникові С. Струмиліну [28, с. 30 – 39]. Ближче до 1970-х рр. стало очевидним, що головним обмеженням економічного розвитку у ХХІ ст. стане нестача природних ресурсів (продовольчих, енергетичних, водних), тож поняття їх дефіциту починає поширюватись на сферу глобальних наукових прогнозів [23, 30].

Реалії сьогодення можуть свідчити, що дефіцит природних ресурсів (поряд зі зміною клімату, зростанням чисельності населення, прагненням до зростання добробуту) став глобальною тенденцією серед мегатрендів нашого часу [6, с. 19]. Лише за 125 років (з 1860 р. по 1985 р.) обсяг енергії, споживаної світовою економікою, зріс у 60 разів. За прогнозами Світової енергетичної конференції, з 1989 р. по 2020 р. названий показник збільшиться ще на 75%. При цьому сумарна частка невідновлюваних ресурсів (нафти, газу, вугілля, атомної енергії) залишиться на стабільно високому рівні – 89% [18, с. 36]. Закон обмеженості ресурсів, що проявився в ресурсному дефіциті, висуває на порядок денний питання про пошук технологічних та організаційних альтернатив сучасному механізму ресурсозабезпечення. І тому національна економіка в силу об'єктивних обставин має знайти альтернативний варіант збереження, ощадливого використання і відновлення ресурсів. Разом із тим, цілком своєчасно порушувати питання про застосування інших джерел ресурсозабезпечення, серед яких істотно посилюється роль вторинних ресурсів як чинника економії первинної сировини.

З останніх десятиліть минулого ХХ ст. невід'ємним фактором розвитку економічних систем, вплив якого неухильно зростає, стала глобальна екологічна криза. Поняття «глобальна екологічна криза» (ГЕК), очевидно, було введено до наукового обігу Б. Коммонером у 1971 р. [17]. Хоча ще раніше, у 1933 р., досить образну картину конфлікту між світом людини і світом машин навів М. Бердяєв [2]. ГЕК стала об'єктом наукових розвідок О. Григор'єва, Е. Демиденка, В. Зубакова, В. Красилова, М. Реймерса та інших дослідників. Утім, загальноприйнятого визначення ГЕК досі не існує. В. Данілов-Данільян, якого цитує В. Зубаков [13, с. 119], зазначає, що під глобальною екологічною кризою слід розуміти ситуацію, коли порушується гомеостаз біосфери, тобто її характеристики, істотні для біоти (отже, і для людини), починають виходити за допустимі інтервали своїх змін. На погляд самого В. Зубакова, характерною ознакою ГЕК є масове вимирання більшої частини органічного світу [13, с. 119].

Існують й інші думки з цього приводу. Наприклад, автору статті імponує означення Б. Кузика, який вважає, що екологічна криза – це фаза екологічного циклу, коли різко знижується ефективність використання природних ресурсів (окремі з них вичерпуються) і зростає рівень забруднення навколишнього середовища [19, с. 203]. Нині ознаки екологічної кризи (тією чи іншою

мірою) притаманні практично всім без винятку національним економікам.

Загрозових масштабів набуває екологічна криза в економічно розвинених країнах, темпи зростання обсягів відходів у яких як мінімум удвічі перевищують динаміку матеріального виробництва і природного приросту населення. Щороку в атмосферу потрапляє 1 млрд т забруднюючих речовин (без діоксиду вуглецю), а в гідросферу – 17 млрд т. Усього на планеті кожного року утворюється 85 млрд т відходів. Їх загальний обсяг до початку ХХІ ст. сягнув 1500 км³, що еквівалентно 600 000 пірамід Хеопса. У складі промислових відходів близько 15% припадає на токсичні відходи, що вміщують важкі метали й інші отруйні речовини. Велику небезпеку являють собою відходи, що вміщують фенольні сполуки. Загалом щороку у світі утворюється близько 350 млн т токсичних відходів, 80% з яких припадає на США. За приблизними оцінками, на рубежі століть у світових відходах нагромаджено млн т: міді – 300, цинку – 200, хрому – 70, свинцю – 20, нікелю – 3,5, кадмію – 0,9, ртуті – 0,5 [20, с. 219 – 220]. Однак досі ця вторинна сировина використовується вкрай недостатньо.

Сектор світового забруднення, що зростає сьогодні найшвидше, – це електронні відходи (е-відходи), небезпечні для людського здоров'я і навколишнього середовища. Е-відходи з Китаю, Індії, Таїланду, США та Європейського Союзу за період 2004 – 2008 рр. склали 17 млн т на рік. Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища оцінює обсяг світових е-відходів у 20 – 50 млн т на рік. Лише мала їх частина переробляється. Наприклад, у 2007 р. США переробили менше 20% е-відходів (старих телевізорів, стільникових телефонів, комп'ютерів). Решту було захоронено в Китаї, Індії та Нігерії [11, с. 41].

Складною проблемою стали забруднення повітря й утилізація сміття для густонаселених районів світу. Нині в розвинених країнах до 50% усіх відходів спалюється. Багато з них проводять поховання відходів у морських глибинах. Особливо часто в такий спосіб утилізують пусту гірську породу, буровий шлак, відходи промисловості, будівельне сміття, вибухові і хімічні речовини, радіоактивні відходи. Крім цього, до Світового океану щорічно потрапляє 50 тис. т пестицидів, 5 тис. т ртуті, 10 млн т нафти і безліч інших забруднювачів [21].

Наслідки ГЕК вже сьогодні мають катастрофічні прояви. За даними Національного центру дослідження снігу і криги (NSIDC) при Університеті Колорадо (США), починаючи з 1978 р. відбувається різке скорочення площі літнього крижаного покриву в Арктиці. При існуючих темпах цього явища літня крига в даному регіоні може зникнути до середини ХХІ ст. [33]. Це призведе до підвищення рівня Світового океану, підтоплення прибережної зони і потрапляння забруднюючих речовин у воду, до загибелі морських біоценозів, не кажучи вже про збитки, нанесені економіці, історичним і культурним цінностям.

Колосальний за масштабом вплив справляє екологічна криза на соціальне середовище. Звичним явищем сьогодні стали нервові розлади, вживання наркотиків,

розпад сім'ї, злочинність і тероризм. Хворобою № 1 у розвинених країнах на всіх континентах стала депресія. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), оголошеними на її 51-й сесії, вона вийшла на перше місце серед причин неояви на роботі, на друге місце – серед хвороб, що призводять до втрати працездатності. Якщо не буде вжито відповідних заходів, то до 2020 р. депресія паралізує економічне життя як розвинених країн, так і країн, що розвиваються [5]. Не краща ситуація склалася нині і в Європі. Щорічно різні депресії стають причиною самогубств 58 тис. жителів Європейського Союзу, на розлад психіки страждають більше 30% його громадян. Із 58 млн випадків смерті з усіх причин, які прогножуються експертами ВООЗ найближчим часом, 35 млн летальних результатів стануть прямим наслідком хронічних захворювань, 80% з них припаде на слабо розвинені країни. За оцінками експертів, лише Російська Федерація протягом 2005 – 2015 років недоотримає до національного бюджету близько 300 млрд дол. через передчасну смертність від інфарктів, інсультів, діабету. Ще більші збитки – близько 558 млрд дол. – матиме лише економіка Китаю [10].

Наукою пропонується чимало сценаріїв виходу цивілізації з ГЕК (вони ж – стратегії природокористування та розвитку). Так, наприклад, В. Зубаков виділяє 13 таких сценаріїв [13], а відомий філософ науки Ю. Чайковський – 6 варіантів стратегій [31]. Аналіз імовірних проектів майбутнього світової спільноти та її економічної системи дозволяє стверджувати, що нині на практиці реалізується стратегія, яка має на меті забезпечення комфорту «золотому мільярду» (населенню розвинених країн). Ця стратегія неявно передбачає скорочення населення Землі за рахунок країн, що розвиваються. Її прихильники – керівництво транснаціональних корпорацій; її тактика – нерівноправна зовнішня торгівля, при якій країни периферії змушені продавати країнам економічно розвиненого ядра ресурси та бідніти; її етика – збереження культури західного зразка.

ВИСНОВКИ

Таким чином, уже кілька десятиліть наукова громадськість економічно розвинених країн Заходу (а слідом за нею і решта науковців світу) підтримують проект майбутнього, що отримав назву «постіндустріального суспільства». Його тлумачать як суспільство, в якому якість життя, перспективи соціальних й економічних змін визначаються технологічним інноваціями та масштабною інформатизацією всіх сфер суспільного буття. Умоглядно проект такого суспільства та його економічної системи виглядає досить привабливо. У той же час науковий світ всерйоз обговорює перспективу глобальної екологічної кризи, запобігти якій людство, очевидно, вже не зможе. Невпинно зростає дефіцит екологічно прийнятних умов для життя – головного природного ресурсу планети. Усе це є свідченням того, що людство безповоротно увійшло в епоху самоздійснюваних пророцтв і нової соціальної реальності, епоху, в якій будь-який економічний проект доведеться «втискати» у прокрустове ложе власноруч

сформованої системи координат розвитку «НТП – ресурсний дефіцит – екологічна криза».

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацкий Е. В. Технологии предвидения будущего: от сложного к простому / Е. В. Балацкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kapital-rus.ru/index.php/articles/article/64>
2. Бердяев Н. А. Человек и машина: проблема социологии и метафизики техники / Н. А. Бердяев // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 147 – 162.
3. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 1999. – 895 с.
4. БСЭ : в 51 т. : гл. ред. С. И. Вавилов. – [2-е изд.]. – М.: Большая советская энциклопедия, 1949 – 1958. – Т. 34 : Польша – Прокамбий. – 1955. – 653 с.
5. Вахромов Е. Психологический кризис нашего времени / Е. Вахромов, Т. Ашер / Глобальные проблемы человечества. Междисциплинарный научно-практический сборник. – М.: Изд-во МГУ, 2006. – С. 19–26.
6. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми. Аналітична доповідь НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/711/>
7. Глазьев С. Ю. Развитие российской экономики в условиях глобальных технологических сдвигов / С. Ю. Глазьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.narod.ru/GlazjevSUr.htm>
8. Глобалистика : Энциклопедия / Гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чураков. – М.: ОАО Издательство «Радуга», 2003. – 1328 с.
9. Дегтярёв К. Дефицит природных ресурсов в мире и в России / К. Дегтярёв [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rgo.ru/2010/09/deficit-prirodnux-resursov/>
10. Доклад ВОЗ. Предотвращение хронических болезней: жизненно важное вложение средств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.who.int/chp/chronic_disease_report/en/index.html
11. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех / Пер. с англ.; ПРООН. – М.: Издательство «Весь Мир», 2011. – 188 с.
12. Економічна енциклопедія : У 3-х т. / Редкол. : ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000 – 2002. – Т. 2. : К – П. – 2001. – 848 с.; Т. 3. : П – Я. – 2002. – 952 с.
13. Зубаков В. А. Прошлое и будущее человечества глазами эколога / В. А. Зубаков // Общественные науки и современность. – 1997. – № 3. – С. 114 – 128.
14. Исаченко А. Г. Введение в экологическую географию : учеб. пособие / А. Г. Исаченко. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 192 с.
15. Кенз Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенз; Пер. А. В. Горбунова, Ф. Р. Каплан, Л. А. Фейгиной; Ред.-сост. А. И. Казарин. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 551 с.
16. Клавдиенко В. Стимулирование инновационной активности: мировые тенденции и Россия / В. Клавдиенко // Общество и экономика. – 2006. – № 7-8. – С. 130 – 147.
17. Коммонер Б. Замыкающийся круг. Природа, человек, технология / Б. Коммонер; Пер. с англ., под ред. и с предисл. акад. Е. К. Федорова. – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 280 с.

18. Коробейников А. Беспечное человечество. Книга 2. Предел / А. Коробейников, О. Олейник. – М. : Издательский Центр «Мир Добра», 2010. – 256 с.

19. Кузык Б. Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее : в 6 т. / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М. : Ин-т экономических стратегий, 2006 – 2009. – Т. 1. : Теория и история цивилизаций. – 2006. – 768 с.

20. Миркин Б. М. Устойчивое развитие: вводный курс / Б. М. Миркин, Л. Г. Наумова. – М. : Университетская книга, 2006. – 312 с.

21. Официальный сайт ООН в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.un.org/russian

22. Платон : Собр. соч. в 4 т. / Платон ; Пер. с древнегреч. ; Общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; Авт. вступ. ст. и ст. в примеч. А. Ф. Лосев; Примеч. А. А. Тахо-Годи. – М. : Мысль, 1990 – 1994. – Т. 3. – 1994. – 654 с.

23. Пределы роста. Доклад по проекту Римского клуба «Сложное положение человечества» / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рэндерс [и др.] ; науч. ред. Д. Н. Кавтарадзе. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 208 с.

24. Райзберг Б. А. Словарь современных экономических терминов / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. – 4-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2008. – 480 с.

25. Сакс Дж. Рост цен на природные ресурсы / Дж. Сакс [Электронный ре-сурс]. – Режим доступа : <http://www.day.kiev.ua/190081/>

26. Саушкин Ю. Г. Экономическая география: история, теория, методы, практика : [монография] / Ю. Г. Саушкин. – М. : Мысль, 1973. – 198 с.

27. Словник сучасної економіки Макміллана / Пер. з англ. – К. : АртЕк, 2000. – 627 с.

28. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда / С. Г. Струмилин. – М. : Издательство «Наука», 1982. – 471 с.

29. Урсул А. Д. Стратегия перехода России на модель устойчивого развития: проблемы и перспективы / А. Д. Урсул, В. А. Лось. – М. : Луч, 1994. – 273 с.

30. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер ; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ»; СПб. : Terra Fantastica, 2003. – 379 с.

31. Чайковский Ю. В. Познавательные модели, плюрализм и выживание / Ю. В. Чайковский // Путь. – 1992. – № 1. – С. 62 – 108.

32. Ядгаров Я. С. История экономических учений : Учебник / Я. С. Ядгаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 480 с.

33. National Snow and Ice Data Center [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nsidc.org/arcticseaicenews/>.

34. Stevenson H. H. Defining Corporate Strengths and Weaknesses / H. H. Stevenson // Sloan Management Review. – 1976. – Vol. 17(3). – P. 51 – 68.

REFERENCES

Balatskiy, E. V. "Tekhnologii predvideniia budushchego: ot slozhnogo k prostomu [Predicting the future of technology, from complex to simple]." <http://www.kapital-rus.ru/index.php/articles/article/64>

Berdiaev, N. A. "Chelovek i mashina: problema sotsiologii i metafiziki tekhniki [Man and machine: the problem of metaphysics, sociology and technology]." *Voprosy filosofii*, no. 2 (1989): 147-162.

Borisov, A. B. *Bolshoy ekonomicheskii slovar* [Large Dictionary of Economics]. Moscow: Knizhnyy mir, 1999.

BSE. Moscow: Bolshaya sovetskaya entsiklopediya, 1949 – 1958.

Chaykovskiy, Yu. V. "Poznavatelnye modeli, pluralizm i vyzhivanie [Cognitive models, pluralism and survival]." *Put*, no. 1 (1992): 62-108.

Degtiaryov, K. "Defitsit prirodnikh resursov v mire i v Rossii [Scarcity of natural resources in the world and in Russia]." <http://www.rgo.ru/2010/09/deficit-prirodnix-resursov/>

"Doklad VOZ. Predotvrashchenie khronicheskikh bolezney: zhiznenno vazhnoe vlozhenie sredstv [The WHO report. Preventing chronic diseases: a vital investment]." http://www.who.int/chp/chronic_disease_report/en/index.html

Doklad o chelovecheskom razviti 2011. Ustoychivoe razvitie i ravenstvo vozmozhnostey: luchshee budushchee dlia vsekh [Human Development Report, 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All]. Moscow: Ves Mir, 2011.

Ekonomichna entsyklopediya [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia, 2000 – 2002.

Forrester, Dzh. *Mirovaia dinamika* [World Dynamics]. Moscow, St. Petersburg: AST; Terra Fantastica, 2003.

Globalistika: Entsiklopediya [Global Studies: Encyclopedia]. Moscow: Raduga, 2003.

Glazev, S. Yu. "Razvitie rossiyskoy ekonomiki v usloviakh globalnykh tekhnologicheskikh sdvigo [The development of the Russian economy in the face of global technological shifts]." <http://spkurdyumov.narod.ru/GlazyevSUR.htm>

Isachenko, A. G. *Vvedenie v ekologicheskuiu geografiyu* [Introduction to environmental geography]. St. Petersburg: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2003.

Kene, F. *Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniia* [Selected economic work]. Moscow: Sotsekgiz, 1960.

Klavdienko, V. "Stimulirovanie innovatsionnoy aktivnosti: mirovye tendentsii i Rossiia [Stimulating innovation activity: global trends and Russia]." *Obshchestvo i ekonomika*, no. 7-8 (2006): 130-147.

Kommoner, B. *Zamykaiushchiysia krug. Priroda, chelovek, tekhnologiya* [The Closing Circle. Nature, people, technology]. Leningrad.: Gidrometeoizdat, 1974.

Korobeynikov, A., and Oleynik, O. *Bespechnoe chelovechestvo. Kniga 2. Predel* [Careless humanity. Book 2. Limit]. Moscow: Mir Dobra, 2010.

Kuzyk, B. N., and Yakovets, Yu. V. *Tsivilizatsii: teoriia, istoriia, dialog, budushchee* [Civilizations: Theory, History, Dialogue and the Future]. Moscow: In-t ekonomicheskikh strategiy, 2006 – 2009.

Mirkin, B. M., and Naumova, L. G. *Ustoychivoe razvitie* [Sustainable development]. Moscow: Universitetskaia kniga, 2006.

Medouz, D. Kh., Medouz, D. L., and Renders, Y. *Predely rosta. Doklad po projektu Rimskogo kluba «Slozhnoe polozhenie chelovechestva»* [The Limits to Growth. The report of the Club of Rome on the project "The plight of humanity"]. Moscow: Izd-vo MGU, 1991.

National Snow and Ice Data Center. http://nsidc.org/arcticseaicenews/Ofitsialnyy_sayt_OON_v_Rossii.www.un.org/russian

Platon. *Sobranie sochineniy* [Collected Works]. Moscow: Mysl, 1990 – 1994.

Rayzberg, B. A., and Lozovskiy, L. Sh. *Slovar sovremennykh ekonomicheskikh terminov* [Dictionary of modern economic terms]. Moscow: Ayris-press, 2008.

Saks, Dzh. "Rost tsen na prirodnye resursy [Rising prices for natural resources]." <http://www.day.kiev.ua/190081/>

Saushkin, Yu. G. *Ekonomicheskaya geografiya: istoriya, teoriya, metody, praktika* [Economic Geography: history, theory, method, practice]. Moscow: Mysl, 1973.

Slovník současné ekonomiky Makmillana [Macmillan Dictionary of Modern Economics]. Kyiv: ArtEk, 2000.

Strumilin, S. G. *Problemy ekonomiki truda* [The problems of labor economics]. Moscow: Nauka, 1982.

Stevenson, H. H. "Defining Corporate Strengths and Weaknesses [Defining Corporate Strengths and Weaknesses]." *Sloan Management Review*, vol. 17(3) (1976): 51-68.

Ursul, A. D., and Los, V. A. *Strategiya perekhoda Rossii na model ustoychivogo razvitiya: problemy i perspektivy* [The strate-

gy of Russia's transition to a model of sustainable development: problems and prospects]. Moscow: Luch, 1994.

Vakhromov, E., and Asher, T. *Psihologicheskii krizis nashego vremenii*. In *Globalnye problemy chelovechestva*, 19-26. Moscow: Izd-vo MGU, 2006.

"Vid praktyky realizatsii pryrodookhoronnykh zakhodiv do ekolohichnoi polityky v Ukraini: shliakhy i problemy. Analychna dopovid NISD [From the practice of environmental protection to environmental policy in Ukraine: problems and ways. Analytical report of the NISS]." <http://www.niss.gov.ua/articles/711/>

Yadgarov, Ya. S. *Istoriya ekonomicheskikh ucheniy* [History of Economic Thought]. Moscow: INFRA-M, 2009.

Zubakov, V. A. "Proshloe i budushchee chelovechestva glazami ekologa [The past and the future of humankind through the eyes of an ecologist]." *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 3 (1997): 114-128.

УДК 330.138.11:331.522

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

ГЛУШАЧ А. В., АРХІЄРЕЄВ С. І.

УДК 330.138.11:331.522

Глушач А. В., Архієреєв С. І. Трансакційні витрати формування попиту і пропозиції на ринку праці в умовах трансформаційної економіки

У статті досліджено внутрішні чинники невідповідності попиту і пропозиції робочої сили на вітчизняному ринку праці, які обумовлені його інституційною недосконалістю; вивчено вплив трансакційних витрат суб'єктів ринку праці на його структурну нерівновагу в умовах трансформаційної економіки; доведено роль інвестиційної складової у забезпеченні балансу трансакційних витрат формування попиту та пропозиції робочої сили та причини недофінансування цієї сфери.

Ключові слова: трансакційні витрати, ринок праці, зайнятість, попит, пропозиція, конкурентоспроможність.

Табл.: 4. **Бібл.:** 11.

Глушач Анна Володимирівна – аспірантка, кафедра економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Архієреєв Сергій Ігорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: 203040@bk.ru

УДК 330.138.11:331.522

Глушач А. В., Архієреєв С. І. Трансакционные издержки формирования спроса и предложения на рынке труда в условиях трансформационной экономики

В статье исследованы внутренние факторы несоответствия спроса и предложения рабочей силы на отечественном рынке труда, которые обусловлены его институциональным несовершенством; изучено влияние трансакционных издержек субъектов рынка труда на его структурное неравновесие в условиях трансформационной экономики; доказана роль инвестиционной составляющей в обеспечении баланса трансакционных издержек формирования спроса и предложения рабочей силы и причины недофинансирования этой сферы.

Ключевые слова: трансакционные издержки, рынок труда, занятость, спрос, предложение, конкурентоспособность.

Табл.: 4. **Библ.:** 11.

Глушач Анна Владимировна – аспирантка, кафедра экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Архієреєв Сергій Ігорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: 203040@bk.ru

UDC 330.138.11:331.522

Glushach A. V., Arkhiyereyev S. I. Transaction Costs of Formation of Demand and Supply in the Labour Market Under Conditions of Transformational Economy

The article studies internal factors of variance of demand and supply of labour force in the domestic labour market, which are justified by its institutional imperfection; it studies influence of transaction costs of the subjects of the labour market on its structural imbalance under conditions of transformational economy; it proves the role of investment component in ensuring balance of transactional costs of formation of demand and supply of labour force and reasons of underfinancing of this sphere.

Key words: transaction costs, labour market, employment, demand, supply, competitiveness.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 11.

Glushach Anna V. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: ann.j.lo@mail.ru

Arkhiyereyev Sergey I. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: 203040@bk.ru